

На 18 декември Народното събрание прие на първо четене Закона за развитието на академичния състав в Република България. На 18 януари Комисията по образованието, науката и въпросите на децата, младежта и спорта на Народното събрание внесе проект за Закон за научните степени и длъжности, съществено различаващ се от закона, приет на първо четене. На 27 януари започна разглеждането на закона в комисията преди второ четене. След няколко прегласувания комисията даде предимство на текстовете, приети на първо четене. Този закон ще промени правилата за хората, които се занимават с наука, поради това ни се струва важно той да бъде обсъждан сега, докато все още може да бъде подобрен. Тъй като не е ясно какво от двата проекта ще включва той, ще коментираме накратко и двата.

Законът за развитието на академичния състав в Република България

В сегашния си вид гласуваният на първо четене закон има ред сериозни недостатъци, които могат да бъдат обобщени по следния начин:

- развитието на учените от даден университет или институт става напълно зависимо от решенията на ръководството му;
- тъй като учените нямат право на едно или друго решение, ръководството има практически неограничена власт върху тяхната кариера;
- те не са защитени от нечестно упражняване на тази власт и не могат да търсят справедливост от апелативна инстанция, освен в случай на елементарни процедурни грешки.

Тези недостатъци са анализирани подробно по-долу във връзка с конкретни текстове от закона. Ако те не бъдат отстранени, добрата идея научните съвети на ВАК да бъдат заменени с по-тясно специализирани научни журита ще даде лоши плодове. Законът ще направи възможни например следните лоши сценарии:

· Даден университет е заплашен да изгуби акредитацията си, защото няма необходимия процент щатен състав, хабилиран по реда на досегашния закон. След влизането в сила на новия закон ръководството на университета запрята ръкави, хабилира достатъчен брой асистенти и с лекота заобикаля изискванията за акредитация, макар качеството на образованието, което предлага, да остава също толкова лошо.

· В даден университет са произведени изключително бързо няколкостотин професори без оглед на тяхната работа или качества. Следвайки предписанията на закона, контролната комисия прави проверка на място, но тъй като конкурсите са открити с решение на университета, обявени са на интернет страницата на университета, във всекидневник и “Държавен вестник”, кандидатите са подали необходимите документи, включително една или повече публикации, журито е съставено от председател и четирима членове, избрани от съответния факултетен съвет, които взимат решение на закрито заседание, предложението за избор е съставено от председателя на журито, подписано от неговите членове и гласувано от факултетния съвет, контролната комисия в крайна сметка заключава, че всичко е наред.

· Известен критик на правителството кандидатства за хабилизация. Министърът на образованието разпорежда на пряко подчинената му контролна комисия да провери процедурата, тя обявява, че е констатирала нарушение, тъй като един от членовете на журито е изпратил рецензията си за публикуване на сайта на комисията със седмица закъснение. Тъй като законът не разграничава съществени от несъществени нарушения на процедурата, това дава на министъра властта да прекрати процедурата. Сега единственото, което остава на пострадалия критик, е да опита да съди министерството, поемайки свързаните с това рискове и разходи. Разбира се, този сценарий може да се развие и по друг начин – контролната комисия спира процедурата, за да направи проверка, но вместо да се произнесе в предвидения едномесечен срок забавя решението си с повече от година. Тъй като законът не предвижда носене на отговорност за това, критикът е изправен пред избора да съди контролната комисия или да чака търпеливо, може би до следващите избори.

· Факултетен съвет е доминиран от една или няколко влиятелни фигури. Тъй като той решава практически всичко, свързано с обявяването на конкурси, включително избора на научно жури и резултатите, тези влиятелни фигури осигуряват светкавично развитие на учените, които се ползват с тяхната благосклонност, и възпрепятстват развитието на тези, които я губят. Да предположим например, че учен критикува теория, скъпа на сърцето на влиятелни фигури в съответния факултет. Тъй като те са уверени в правотата си, ученият губи благосклонността им и за да не влиза в конфликт с тях,

факултетният съвет не обявява конкурс за хабилитирането му, или избира жури, склонно да реши конкурса в полза на по-безкритичен кандидат, така че в крайна сметка той бива принуден или да се покае за критиката си, или да се развива другаде.

- Години след хабилитирането си учен има само една публикация. Обявен е конкурс за професор и ученият решава да кандидатства, но на конкурса се явява силен конкурент, написал няколко книги след хабилитацията си. Тъй като факултетният съвет е доминиран от влиятелна фигура, създала научна школа, непубликуващият, но верен по сърце учен решава да подобри шансовете си като се обяви за последовател на неговата школа или обвинява конкурента си в презрение към нейните постижения и в крайна сметка печели конкурса.

- Политик бива обзет от внезапна любов към науката и понеже е приятел на влиятелна фигура от даден университет, решава да стане доктор. Тъй като досега не се е занимавал с научна работа, представя единствено научно-приложни публикации, например статии и интервюта от всекидневници. Неговият влиятелен приятел прокарва през факултетния съвет жури от други приятели, включително трима от други университети, политикът е избран за доктор, а след това за доцент и професор.

- Млад учен работи в относително нова област. Понеже тя е относително непозната за факултетния съвет, той избира жури, което не е компетентно в съответната област, макар членовете му да спадат към същата област на висше образование. В резултат на това дисертацията, да речем по съвременна американска литература, се оказва оценявана от специалисти по антична литература или езикознание и защитата ѝ е неуспешна. Тъй като законът не позволява на учения да оспори тази оценка, не му остава нищо повече от това да започне нова докторантура в друг университет.

Ако законът не бъде преработен така, че тези сценарии да станат невъзможни или поне малко вероятни, той няма да даде добрите плодове, които обещават авторите му. На първо място, той няма да улесни развитието на младите учени, защото сега то е затруднявано не толкова от ВАК, колкото от ограничения брой конкурси, но законът не предвижда нищо в тази връзка. Той не ограничава например броя на длъжностите, които един преподавател може да заема в различни университети и не определя минимални условия, при които един хоноруван асистент има право да поиска да бъде обявен конкурс за асистент, или при които един асистент има право да поиска да бъде обявен конкурс за доцент.

Нещо повече, законът ще затрудни развитието на младите учени, защото ще направи подкрепата на влиятелните фигури от съответната научна организация решаваща за развитието им и ще породи клиентелизъм там, където тези фигури са по-склонни към честолюбие отколкото към мъдрост. За съжаление тъкмо това подсказват изявленията на някои от авторите на закона, че той ще поощри създаването на научни школи, както и обещанието им, че в случай че младите учени изпаднат в конфликт със своя научен ръководител, ще им бъде дадено “правото” да опитат кариера в друга научна институция.

Освен това законът ще въведе само привидно пазарния принцип, защото пазарът на българската наука ще остане до голяма степен контролиран от държавата, която определя таксите за обучение, издръжката на студент, бюджетните субсидии на научните институции, финансирането и изпълнителите на национални проекти, акредитира университетските програми (отказвайки на БАН да развива магистърски и бакалавърски програми) и се подготвя да отнеме на университетите правото да управляват собствените си финанси. С оглед на това законът ще въведе пазарния принцип, само доколкото ще позволи на ръководствата на университетите и институтите да приватизират и капитализират своите научни степени и длъжности.

Накрая, ако законът не бъде преработен така, че да направи невъзможни описаните по-горе сценарии, той ще доведе до увеличаване на корупцията. Защото основният източник на корупция днес са тъкмо областите, в които засегнатите страни нямат право на определено решение. Например тайната на личната кореспонденция е мое право и поради това държавните органи не са свободни да я ограничат в името на борбата с престъпността, те са длъжни да ми я осигурят. Изразходването на бюджетния излишък от друга страна е въпрос на политика и поради това правителството не е длъжно да ми предостави дял от излишъка, дори да съм убеден, че заслужавам това. Тъй като в областите, в които никоя от засегнатите страни няма право на определено решение, решенията са въпрос на политика, представителите на държавната власт са свободни да решават каквото преценят и понеже тяхната благосклонност може да се окаже решаваща, засегнатите страни са принудени да опитат да я спечелят. В сегашния си вид законът ще стимулира корупцията, защото ще позволи на ръководствата на известни и неизвестни български университети и институти тъкмо това – да решават каквото преценят, без засегнатите да могат да претендират, че имат право на определено решение, без да могат да потърсят справедливост от апелативна инстанция или защита, в случай че изгубят тяхната благосклонност.

За да бъде добър един нов закон, не е достатъчно старият да е по-лош. За да не се окаже Законът за развитие на академичния състав лош, след като старият лош закон остане в миналото, предлагаме да бъдат поправени двадесет и пет алинеи на закона. Описание на тези недостатъци, предложения за коригирането им и текстът на закона

са публикувани на адрес http://mladiu4eni.blogspot.com/2009/12/blog-post_2548.html

В края на миналата година съответно предложение беше изпратено и до Комисията по образованието на Народното събрание.

2. Законът за научните степени и длъжности

Проектът на Комисията по образованието, науката и въпросите на децата, младежта и спорта има няколко съществени предимства пред текстовете, приети на първо четене:

- Участието на външни лица в научните журита по конкурси за получаване на научна степен или заемане на научна длъжност става изискване, а не само възможност.
- Научните журита се избират чрез жребий от национална листа, съставяна по предложение на университетите от Националната агенция по оценяване и акредитация (НАОА).
- Арбитражът по спорни процедури за заемане на научна длъжност се осъществява от НАОА, вместо от комисия към МОМН, което намалява рисковете от политическа намеса.
- Въведено е изискване научните институции да могат да присъждат докторска степен само по специалности, по които са получили оценка много добър или отличен от НАОА.

- Премахната е възможността докторска степен да бъде получавана без дисертационен труд, въз основата на приложни публикации или учебни издания.

- Въведена е възможност за арбитраж при вече приключили нечестни или неправилни процедури (проектът, приет на първо четене, предвижда контрол само върху неприключили процедури, при обявяването на които са допуснати технически грешки от рода неправилно публикуване на обявата за конкурса).

Тези промени намаляват риска от усилване на зависимостта на учените от ръководствата на техните научни институции, създаван от приетия на първо четене вариант на закона. При все това проектът на комисията по образованието има недостатъци, които могат да доведат до проблеми при прилагането на закона:

tify; text-indent: -18.0pt; line-height: 150%; mso-list: l1 level1 lfo4; tab-stops: list 63.0pt;">· Чл. 32, ал. 2-3 позволяват на министъра да спре всеки конкурс за заемане на научна длъжност, без да дава възможност решението му да бъде обжалвано, ако засегнатите страни го смятат за неправомерно. Това своеобразно право на вето на министъра на образованието над заемането на научни длъжности е допълнително усилено от това, че той може да обжалва процедури пред Арбитражния съвет, ако прецени, че те нарушават обществен интерес (който, както изглежда от текста на чл. 35, ал. 3, самият той дефинира).

- Контролът на процедурите за придобиване на научни степени и длъжности може да се окаже блокиран от изискването да бъдат представени доказателства за нарушения преди задействането им. В качеството на доказателства вероятно трябва да бъдат представени документи, но такива документи едва ли ще бъдат достъпни за страната, станала жертва на несправедливост. Задействането на процедурата може да бъде подкопано и от това, че сигналите за нередности са допустими само в 7 дневен срок след узнаване на съответното обстоятелство (чл. 31, ал. 3), и тъй като не е ясно как се доказва последното, всеки сигнал лесно може да бъде отхвърлен на основание нарушаването на този срок.

- Процедурата за определяне на научни журита не е достатъчно изяснена. От една страна тя трябва да се извършва чрез жребий от НАОА (чл. 4, ал. 2), но от друга трябва да бъде одобрена от ректора или директора на съответната научна институция. Не е ясно например какво би станало, ако ректорът откаже да одобри комисията, излъчена

от НАОА. Не е въведено и изискване жребият да бъде публичен или засегнатите страни да имат достъп при извършването му, което създава риск от манипулирането му.

- Не е достатъчно изяснен механизмът, по който ще се формират националните листи на журитата и арбитрите (чл. 34, ал. 4). Не е ясно дали ще бъдат одобрявани всички предложения на университетите, научните организации, MOMH и НАОА и ако не, кой ще подбира експертите от тези листи и според какви правила.

- Тъй като този проект допуска възможността един учен да стане професор без преди това да е бил доцент, доцентурата практически се обезсмисля, защото за такава ще кандидатстват само тези, към които ръководството на съответната научна институция не е достатъчно благосклонно, за да им обяви конкурс за професор (докато онези доктори с петгодишен стаж, към които то е достатъчно благосклонно, ще могат да си спестят подобни излишни конкурси и да си осигурят светкавична кариера).

- Предвиденото в чл. 37, ал. 1 лишаване от научна длъжност в случай на влязла в сила присъда за умишлено престъпление необосновано разширява обхвата на чл. 30, ал. 1 от досегашния закон, предвиждащ научните звания и степени да бъдат отнемани само при тежки умишлени престъпления. Новият текст ще позволи научна длъжност да бъде отнета например за неплатени сметки за парно, шофиране в нетрезво състояние или недоказани обвинения срещу политици. Разбира се, това не означава, че подобни престъпления не трябва да бъдат наказани, но допълването на наказанието, което налага съдът, със специално академично наказание, изглежда неоправдано.

- Предвиденото от чл. 37, ал. 2 отнемане на научна степен при две последователни отрицателни атестации не може да бъде приложено на практика, без да бъдат изработени национални критерии за атестация на учените. Без такива критерии то не би означавало нищо повече от отнемане на научна длъжност при две отрицателни мнения на ръководството на съответната научна институция.

- Не е ясно какво ще стане с асистентите, които нямат докторска степен. Дали те ще изгубят правото да заемат длъжността си, както предвижда чл. 16, ал. 1, или длъжността им ще бъде трансформирана в младши асистент, както допуска чл. 29, ал. 1, или ще запазят длъжността си като бъдат зачислени на свободна докторантура, както предвижда §8 от преходните и заключителни разпоредби? Ако е последното, то в какъв смисъл научните институции са длъжни да им осигурят зачисляване и

придобиване на научната степен доктор? Длъжни ли са те да направят това например, ако съответното лице не представи дисертационен труд или проект за такъв? Длъжни ли са да поемат разходите по защитата, ако кандидатът откаже да ги плати?

Ако не бъдат отстранени тези дефекти, законът може да се окаже неприложим или да породи странни резултати, когато бъде приложен на практика. Законите, които се приемат през последните две десетилетия, често се препъват тъкмо в това, че авторите им са дотолкова уверени в добрите си намерения, че не отчитат наглед малките проблеми, които могат да възникнат при прилагането му. Но смисълът на закона се състои не в това, което са искали да постигнат или кажат с него авторите му, колкото в прилагането му.

Подкрепели позицията:

Тодор Христов, СУ “Св. Климент Охридски”

Ивелина Иванова, Институт за философски изследвания – БАН

Галина Иванова, СУ “Св. Климент Охридски”

Дарин Тенев, СУ “Св. Климент Охридски”

Момчил Христов, СУ “Св. Климент Охридски”

Тони Пенкова, ПУ „Паисий Хилендарски”

Надежда Стоянова, СУ “Св. Климент Охридски”

Теодора Цанкова, СУ “Св. Климент Охридски”

Еньо Стоянов, СУ “Св. Климент Охридски”

Галина Георгиева, СУ “Св. Климент Охридски”

Васил Видински, СУ “Св. Климент Охридски”